

Portretfoto Omer Watterz. [ADVN, VFA 9087]

De nalatenschap van een literaire duizendpoot.

Over de heimatschrijver Omer Wattez (1857-1935)

STEFAN VAN DEN BOSSCHE

De naam van heimatauteur Omer Wattez uit Schorisse zal voor altijd verbonden blijven met het door hem gecreëerde geografische begrip 'Vlaamsche Ardennen'.¹ Dat is een van zijn grote verdiensten geweest, want in literair opzicht viel hij grotendeels door de mazen van het net van de literatuurgeschiedenis. Dat had vooral te maken met het feit dat de contemporaine gevestigde literaire kritiek Wattez' werk maar matig kon smaken. Nochtans geldt de schrijver voor de regio als een cultfiguur avant la lettre: er is een Omer Wattez-route, een naar hem genoemd wandelpad, een Basisschool Omer Wattez en een Milieufrent Omer Wattez. De openbare bibliotheek van Maarkedal heet gewoonweg Bibliotheek Omer Wattez. In de Rekegemstraat in het naburige Munkzwalm bevindt zich het Monument Omer Wattez. Als regionale consecratie van een schrijver kan dat alvast tellen.

MIDDLEBROW

Met de literair-historische blik van vandaag kan Omer Wattez nauwelijks anders geklasseerd worden dan een zogeheten *middlebrow*-schrijver: hij is in dat geval een exponent van een middenveld tussen *highbrow* en *lowbrow*. Wattez frequenteerde dat middenveld en kende een sterk democratiserende betekenis toe aan de letterkunde. De *middelbrow*-auteur en -criticus geldt vanaf de jaren 1920 ook in onze contreien

1. Wattez gebruikte de benaming 'Vlaamsche Ardennen' voor het eerst in 1889, in een artikel *Een tochtje in het Zuiden van Vlaanderen*, verschenen in het tijdschrift *Het Nederlandsch Museum*. Een jaar later gebruikte hij de benaming opnieuw in de inleiding van zijn bundel novellen *Jonge Harten* (1890). *Een tochtje in het Zuiden van Vlaanderen* werd bewerkt en verscheen in boekvorm: *Een hoekje van Zuid-Vlaanderen*, uitgegeven door het Willemsfonds in Gent, eveneens in 1890. Nadien maakten anderen rijkelijk gebruik van het materiaal en van de door Wattez bedachte geografische benaming. In 1908 kondigde Omer Wattez aan dat van zijn boekje een lijviger boek werd gemaakt, geïllustreerd met tekeningen van de Gentse kunstschilder en tekenaar Armand Heins (1856-1938). Uiteindelijk kon het boek pas in 1914 verschijnen bij het uitgevershuis Van der Poorten in Gent. Zie: O. Wattez, *Een woord vooraf*, in: O. Wattez, *De Vlaamsche Ardennen. Wandelingen en uitstapjes in het Land van Oudenaarde, Ronse en Geeraardsbergen. Eerste deel. Oudenaarde en omstreken*, Nieuwe herziene druk, Gent, 1926, pp. IV-V.

als een soort initiator, iemand die, vaak met een behoorlijke kennis van zaken, zijn literaire cultuur en preselectie poneert tegenover de gemakkelijke en verleidelijke, vlotjes consumeerbare amusementsliteratuur.² Het concept *middlebrow* is echter niet meteen scherp afgebakend: de literatuurwetenschap wil er groepen en individuen in plaatsen, maar tegelijk ook handelingen, activiteiten of teksten. Daardoor wordt het begrip ingezet voor het toegankelijk maken van hoge cultuurvormen voor nieuwe doelgroepen.³ In elk geval vertoont het concept een sterke sociale dimensie, in casu: het maatschappelijk kaderen van culturele activiteiten. Een *middlebrow*-benadering is vooral uit het Angelsaksisch taalgebied komen overwaaien en heeft de laatste jaren vooral in de Nederlandse letterkunde van het interbellum haar toepassingsvlak gevonden.⁴ Hoe dan ook is vooral de idee dominant dat literatuur en literaire kritiek socialiserende en educatieve instrumenten zijn en dat bemiddelaars vooral een cultuurspreiding naar grotere groepen beogen. Ze doen dat vanuit een verschillend perspectief en met verschillende drijfveren en opvattingen. Het werk van een auteur als Omer Wattez kan gelezen en benaderd worden vanuit de zogeheten 'völkische' variant.⁵ Men kan gemakshalve een *middlebrow*-persoon omschrijven als iemand die zichzelf boven de populaire cultuur plaatst maar er niet in slaagt deel te hebben aan de elitaire gestalten van kunst en cultuur. Men komt erin tot het inzicht dat de *middlebrow*-cultuur geïnterpreteerd moet worden als in relatie tot de hoge, elitaire cultuur maar tegelijk teruggrijpt naar de massacultuur. Het was de beroemde Franse cultuursocioloog Pierre Bourdieu die aan de basis lag van het debat, en een naar culturele legitimiteit strevende middenklasse combineert met een nieuwe groep van culturele bemiddelaars richting hoge cultuur. Het is hoe dan ook een wat pejoratieve omschrijving die in het Verenigd Koninkrijk eerder al werd toegepast op veelgelezen auteurs die, min of meer noodgedwongen, 'de gemiddelde lezer' wilden bereiken en door *highbrow*-schrijvers en -critici vaak smalend werden benaderd. Opvallend is hoe literatuur in dit concept een functie

2. M. Sanders, 'Men moet het volk opzoeken in de schuilhoeken van zijn voorkeur'. P.H. Ritter jr. en de amusementsliteratuur, in: *Spiegel der Letteren*, jg. 54, 2012, nr. 3, pp. 337-351. In hetzelfde themanummer van *Spiegel der Letteren* over het uit Engeland overgewaaid concept van *middlebrow* staan uitgewerkte casussen van de hand van Ton Van Kalmthout, van Glen Foblets & Hans Vandevoorde (over de vier romancée) en van Erica Van Boven. Het zou een interessant onderzoek zijn om een figuur als Wattez in dit concept te positioneren en na te gaan hoe hij als bemiddelaar optrad tussen beide uiteenlopende cultuurvormen, tussen – generaliserend gezegd – hoge en lage cultuur, en welke literaire en andere culturele middelen hij daartoe heeft ingezet. Met dit artikel wil ik daartoe een aanzet geven.
3. E. Van Boven, K. Rymenants, M. Sanders & P. Verstraeten, *Middlebrow* en modernisme. Een inleiding, in: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, jg. 124, 2008, nr. 4, pp. 304-311.
4. E. Van Boven, Cultuurdebat in Nederland. De gemiddelde lezer contra 'intellectualisme' in de late jaren dertig, in: *Spiegel der Letteren*, jg. 54, 2012, nr. 3, pp. 353-354. Van Boven verwijst in dat verband vooral naar het werk van de Engelse literatuurwetenschapper Stefan Collini.
5. E. Van Boven, Cultuurdebat in Nederland [...], p. 366.

krijgt toebedeeld in een veel breder spectrum aan middelen en instrumenten ter democratisering van kunst en cultuur.⁶

Het gevaar dat ook in de moderne literaire theorievorming wordt onderkend, ligt hierin, dat men zich als onderzoeker slechts moeizaam of soms helemaal niet kan losmaken van bepaalde, veeleer negatieve vooroordelen. De methodiek leent zich dan weer wel om niet-gecanoniseerde auteurs op te vangen en door het kaderen van hun werkwijze vooralsnog een plaats te geven in het literair-culturele systeem en in de literaire historiografie. Overigens roept het concept en de moeizame literatuurwetenschappelijke concretisering ervan nog steeds de nodige vragen op. Bestaat er bijvoorbeeld een *middlebrow*-literatuur? En zo ja, is ze dan verbonden met specifieke literaire genres? Wat zijn de thema's en tekstenmerken ervan? Schrijven over de heimatauteur, cultuurbemiddelaar, leraar en promotor van het toerisme Omer Wattez is zoveel als deze vragen impliciet beantwoorden.

ENTHOUSIAST VOOR VLAANDEREN

Omer Wattez werd op 9 februari 1857 geboren in het pittoreske dorpje Schorisse tussen Brakel en Oudenaarde. Hij was een van de negen kinderen van Camilus en diens vrouw Perpetua Vandermeysbrugge. Vandaag is Schorisse een deelgemeente van Maarkedal (Oost-Vlaanderen). Wattez studeerde op aandringen van zijn oom, de onderwijzer Leonard Eechout, aan de toen erg befaamde en literaire Rijksnormaalschool in Gent. In 1876 trad Omer aan als hulponderwijzer bij zijn oom aan de gemeenteschool van zijn geboortedorp. In die tijd schreef hij zijn eerste artikels en een toneelstuk in verzen, *Maïa*, naar een novelle van de Deense classicus en historicus Johan Ludvig Heiberg. Hij was dan al aangesteld als schoolhoofd in Heurne, een dorpje ten noorden van Oudenaarde. In Heurne baarde hij enig opzien met zijn toneelstuk *Lucifer en zijn afgezanten. Taferelen uit den schoolstrijd* (1880). In Oudenaarde was hij van 1880 tot 1882 voorzitter van de culturele vereniging Hoop in de toekomst. In zijn Oudenaardse periode, op 22 juni 1881, huwde de 24-jarige schrijver in Heurne de drie jaar jongere Cordula Vanderstraeten.⁷

Het was precies de Schoolstrijd die zorgde voor het leerlingentekort waardoor Wattez zijn betrekking in Heurne kwijtspeelde. Hij maakte van de nood een deugd en ging Germaanse talen studeren aan de Gentse Rijksuniversiteit. Al in 1883 werd

6. E. Van Boven, K. Rymenants, M. Sanders & P. Verstraeten, *Middlebrow en modernisme* [...], pp. 305 en 309. De auteurs citeren in dat verband onder meer boekenclubs, volkshogescholen, radio-uitzendingen, betaalbare uitgaven van literaire klassieken en overzichtelijke handboekjes.
7. N. Van den Bossche, *Omer Wattez. Leven en werk*, Ronse-Zwalm, 1984, p. 11. Relevante aanvullende informatie is te vinden op de website van de Heemkundige Kring Businarias Maarkedal (www.businarias.be).

hij aangesteld als leraar in het koninklijk atheneum van Doornik waar hij gedurende twee decennia les zou blijven geven, tot hij in 1907 Pol De Mont opvolgde als leraar aan het Antwerpse atheneum.⁸ Opvallend is het feit dat ook Pol De Mont van september 1880 tot 1882 leraar Nederlands was geweest in het atheneum van Doornik, een periode waarin hij overigens literair erg actief was.⁹ Overigens kenden De Mont en Wattez elkaar erg goed: in 1887 hadden beiden samen met een zekere G. Mengens een reis gemaakt naar de Rijn- en de Moezelvallei. Naar aanleiding van deze vakantie reis schreef De Mont het sterk aan Wagner refererende gedicht *Te Clausen-Luxemburg*, opgenomen in de bundel *Iris* en opgedragen aan Mengens en Wattez.¹⁰

In Doornik was Wattez voorzitter geworden van de Vlaamse Kring en in 1893 publiceerde hij er de brochure *La poésie néerlandaise contemporaine en Belgique*. Een decennium later nam hij het op voor de Vlaamse ingeweken minderheid in Wallonië, met de publicatie van *De Vlamingen in het Walenland* (1903), dat een soort synthese was van een onderzoek naar voornoemde problematiek, in opdracht van het Algemeen-Nederlands Verbond.¹¹

PANGERMANIST

Wellicht was het tijdens zijn studententijd in Gent dat Wattez kortstondig vrijzinnige ideeën koesterde en hij dweepte met Multatuli, Darwin en het positivisme. Multatuli was door Wattez als onnavolgbaar en uitmuntend gekwalificeerd, precies omdat hij het volk wilde verheffen. In februari 1887, bij het overlijden van Douwes Dekker, had Wattez een erg lovend 'In memoriam' gepubliceerd in de *Kunsthalle*. Hij wees vooral op het grote voorbeeld van de auteur van *Max Havelaar* voor de jonge literaire garde.¹²

Geleidelijk aan zou bij Wattez de tijdelijke tegenstelling geloof-vrijzinnigheid plaatsmaken voor een diepere breuklijn in zijn leven en werk: die tussen Nederlands en Frans, of breder, tussen Germaanse en Romaanse cultuur. Vermoedelijk had dat te maken met zijn bewondering voor de componist Richard Wagner: door de kennismaking in zijn Gentse studententijd met diens opera's, ging Wattez zich verdiepen

8. K. Wauters, *Wattez, Omer*, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (NEVB)*, Tielt, 1998, p. 3671.
9. G. Meir, *Pol de Mont. Een studie over zijn leven en zijn werk*, Antwerpen-Amsterdam, 1932, pp. 78-81.
10. K. Wauters, *Wagner en Vlaanderen 1844-1914. Cultuurhistorische studie*, Gent, 1983, p. 265.
11. K. Wauters, *Wattez, Omer* [...], p. 3671.
12. G. Draye, *Laboratoria van de natie. Literaire genootschappen in Vlaanderen 1830-1914*, Nijmegen, 2009, p. 344.

in de Duitse en Oud-Germaanse cultuur. Hij zou talloze publicaties over dat thema leveren, meer van pedagogische aard en met de bedoeling de contemporaine verfransing van het Vlaamse cultuurleven en van de jeugd tegen te gaan in functie van een nieuw zelfbewustzijn.¹³ Uiteraard maakte, zoals bekend, ook Wattez' bewondering voor figuur en werk van Wagner deel uit van een erg brede Europese herleving van de aandacht voor de Duitse componist. In Vlaanderen wordt het beeld van Wagner door Karel Wauters als "vrij vlak" omschreven, maar wordt het weliswaar bijgestuurd, uitgediept en ingekleurd door een sterke persoonlijke bewondering van artiesten als de componist Edgard Tinel en de auteurs Albrecht Rodenbach, Eugeen Van Oye, Pol De Mont en Omer Wattez.¹⁴ Het verblijf van August Vermeyleen van 1894 tot 1896 in Berlijn zal aan de Vlaamse Wagnerverering meer kleur geven. Karel Van de Woestijne en Alfred Hegenscheidt werden er tijdelijk door bezield, en ook de oude Germaanse sagenwereld, de Scandinavische in het bijzonder, genoot de nodige artistieke en literaire aandacht, zoals in de theaterstukken *Grunlaug en Helga* van Victor De Meyere, Albrecht Rodenbachs *Gudrun of Starkadd* van Alfred Hegenscheidt.¹⁵ Het viel op hoe bij Wattez, meer dan bij andere collega-auteurs, wagnerisme en Duitsgezindheid samengingen. Hij had al in 1880 een brochure gewijd aan Wagner en probeerde zelfs met de componist in contact te treden. Die aandacht voor Wagner werd al in 1870 genoteerd, maar de echte hausse in de Vlaamse Wagnerverering kwam er eerst in 1893 en door toedoen van Peter Benoit, die met de opening van de Vlaamse opera het publiek confronteerde met integrale opera's van Wagner, waar ze het voorheen met fragmenten hadden moeten doen.¹⁶

Wattez had nogal op een eenzijdige wijze aandacht voor de Germaanse kant van de Vlaamse cultuur. Zijn literair proza ging ook vaak die kant op, en precies dat kon de toonaangevende contemporaine tijdschriften, *Van Nu en Straks* op kop, niet bekoren. Zijn proza werd afgedaan als te romantisch en idealiserend en vooral: epigonistisch.¹⁷

Wattez was in mei 1897 lid geworden van het Brusselse kunstgenootschap De Distel. Ook daar was meteen na de oprichting in 1881 al een germanofiele inslag vast te stellen. Vanaf 1887 werd De Distel ook in Duitsland opgemerkt. Het genootschap zou opvallen door verscheidene Duitsgezinde acties, waaronder een brief met felicitaties aan de Duitse keizer ter gelegenheid van het vijfentwintigjarige bestaan

13. K. Wauters, *Wattez, Omer [...]*, pp. 3671-3672.

14. K. Wauters, *Wagner en Vlaanderen 1844-1914 [...]*, p. 178.

15. Vgl. P. Servaes, *Emile Verhaeren. Vlaams dichter voor Europa*, Berchem, 2013, p. 599.

16. B. Yaminne, *Drang nach Westen. De fundamente van de Duitse Flamenpolitik (1870-1914)*, Leuven, 2011, p. 99.

17. K. Wauters, *Wattez, Omer [...]*, p. 3672.

van het keizerrijk. De *Deutschfreundlichkeit* werd gaandeweg politiek pangermanisme, de grote droom om de Germaanse volkeren onder één vlag te verzamelen. Die evolutie in De Distel was vooral het werk van Jan-Matthijs Brans.¹⁸ Het Duitse Gezantschap in België was hier wel degelijk mee in zijn schik. Het een en ander leidde ertoe dat de in Brussel residentie Duitser Harald Graevell, een overtuigd aanhanger van het *Alldeutscher Verband*, in De Distel werd geïntroduceerd en daarmee in de Brusselse kunstkring een periode van twee jaar quasi exclusieve aandacht voor de Duitse cultuur en politiek inzette.¹⁹ Nog een andere Duitser trad tot De Distel toe: baron Jozef Haller von Ziegesar. Graevell werd nog enthousiaster en wilde niet minder dat “*alle volkeren van Germaanschen oorsprong den plicht besef-fen hun Germaansch geestesleven uit te breiden en de Germaansche beschaving tegen alle aanvallen te vrijwaren*”.²⁰ De Stekels (Distel-leden) Jan-Matthijs Brans, Leonard Buyst, Emiel Hendrik T'Sjoen en Johan Kesler hadden weinig moeite met Graevells Alduitse idee – een *Alldeutscher Verband* – van een “*Duitschen Bond*” waarin “*Holland, België, Zwitserland, Oostenrijk, Congoland en Zuid-Afrika*” figureerden en het centraal gelegen Berlijn de bondshoofdstad moest worden. Meer nog: Graevell werd nu eerst officieel lid van De Distel. Maar niet iedereen betoonde instemming: de flamingant Alfons Prayon Van Zuylen was als aanhanger van een Groot-Nederland niet meteen gewonnen voor het Alduitse concept.²¹ Kort daarop dus deed Omer Wattez zijn intrede in De Distel. Het is mogelijk dat Wattez' aanstelling als een soort tegenzet moet gelezen worden: een nieuwe pangermanist om Prayon Van Zuylen in de minderheid te duwen.²²

Omstreeks 1900 werd Wattez nog nadrukkelijker en radicaler pangermaans georiënteerd, vooral toen hij optrad als een van de leidinggevende figuren van het tijdschrift *Germania* (1898-1905), een initiatief van Alduitse oorsprong. Dit bijzonder ambitieuze “*Tijdschrift voor Vlaamsche beweging, letterkunde, kunst, wetenschap, onderwijs, staathuishoudkunde, handel, nijverheid en verkeer*” was haast onopvallend gegroeid uit De Distel en verscheen vanaf oktober 1898. Om tactische redenen was Graevell niet in de redactie opgenomen. Wattez functioneerde veeleer op de achtergrond en leverde gedichten, literair proza en kritieken. Veruit de meeste in het tijdschrift opgenomen gedichten vloeiden uit zijn pen, en de titels ervan lieten weinig aan de verbeelding over: *Groet aan den Rijn* bijvoorbeeld, of *Bismarck*, geschreven ter

18. B. Yaminne, *Drang nach Westen [...]*, pp. 99-100.

19. G. Draye, ‘*Smartelijk te handelen*’. Een politiek-culturele biografie van het Brusselse kunstgenootschap *De Distel 1881-1928*, Brussel, 2004, pp. 113-114.

20. G. Draye, ‘*Smartelijk te handelen*’ [...], pp. 115-116. Greet Draye citeert hier uit het verslag van de vergadering van De Distel van 4 april 1896, Letterenhuis, D 531/H.

21. G. Draye, ‘*Smartelijk te handelen*’ [...], pp. 117-120.

22. G. Draye, ‘*Smartelijk te handelen*’ [...], pp. 124-125.

gelegenheid van de onthulling van zijn standbeeld. En verder: *Aan Duitschland, Barbarossa, Siegfried, Deutsche Balladen of Lorelei*, naast bewerkingen van gedichten van Goethe, Schiller en Bürger. Meer sporadisch doken gedichten op van Leonard Buyst, Julius De Geyter, Nestor De Tière, Prosper Van Langendonck of een impo-
sante reeks van Gezelle-leerling Eugene Van Oye over Richard Wagner.²³ Inzake literair proza leverde Wattez slechts de schets *De Burgers van Groenendale* en het verhaal *Op den Rigi*. Ander proza was van de hand van Leonce du Catillon, Virginie Loveling, Reimond Stijns en het *Zomerhistorieken* van de jonge Herman Teirlinck.²⁴ Vaste kunstcriticus en chroniqueur van Duitse aangelegenheden was de al vermelde Baron Jozef Haller von Ziegesar. Andere kritische en journalistieke beschouwingen werden geleverd door even occasionele als gebruikelijke medewerkers, onder wie: Pol De Mont, Lodewijk De Raet, Julius Sabbe, Oktaaf Steghers, Lodewijk Dosfel, Julius Mac Leod en minder bekende figuren als Pol Hamelius en Jef Hinderdael. De grootste dosis kritische stukken kwam van Alfons Prayon Van Zuylen (taalkunde en politiek) en van – alweer – Omer Wattez over Vlaamse beweging, Germaanse cultuur en een erg ruime waaier onderwerpen van Lohengrin tot Beethoven.²⁵

Wattez' visie werd meer dan eens breed uitgesmeerd. Er moest gewerkt worden aan de Vlaamse heropstanding en dat kon bij voorkeur gebeuren door aansluiting te zoeken met het Duitse cultuurleven. Ook het Duits als tweede taal, zowel in Vlaanderen als in Wallonië, was volgens Wattez een geschikt instrument om voor-
noemde doelstelling te bereiken.²⁶

ERKENNING

In 1904 publiceerde Wattez zijn boek *Germaansche beelden uit de heldensagen*. Dat werd echter gekapitteld door de jonge dichter Karel Van de Woestijne, die een jaar eerder met zijn debuutbundel *Het Vader-Huis* meteen een van zijn belangrijkste werken had afgeleverd en zijn vaste positie op het literaire forum had ingenomen. Er volgde een polemiek, met als hoogtepunt Wattez' brochure *Vlaamsch-Germaansch of Vlaamsch-Europeesch?* (1906), waarin ook August Vermeylens bekende opstellen *Kritiek der Vlaamsche Beweging* (1895) en *Vlaamsche en Europeesche beweging* (1900) door Wattez op de korrel werden genomen, net als de anarchistische en individu-
alistische artistieke sfeer die in *Van Nu en Straks* heerste.²⁷

23. R. Roemans, *Bibliographie van de Moderne Vlaamsche Literatuur 1893-1930. Eerste deel: de Vlaamsche Tijdschriften*, Kortrijk, 1930, pp. 591-595.
24. R. Roemans, *Bibliographie van de Moderne Vlaamsche Literatuur 1893-1930 [...]*, pp. 595-596.
25. R. Roemans, *Bibliographie van de Moderne Vlaamsche Literatuur 1893-1930 [...]*, p. 601.
26. K. Wauters, *Omer Wattez [...]*, p. 3672.
27. K. Wauters, *Omer Wattez [...]*, p. 3672.

Het een en ander zal niet wegnemen dat Karel Van de Woestijne in 1920 de Driejaarlijkse Staatsprijs voor zijn *Interludiën* verwierf. Opmerkelijk is het feit dat de jury bestond uit Leo Van Puyvelde, Arthur Cornette, August Vermeylen, oud-*Germania* medewerker, de Ieperling en hoogleraar Engelse literatuur en literatuurwetenschap aan de Luikse universiteit Paul Hamelius en, na de afzegging van Hugo Verriest, ook Omer Wattez. Echt verwonderlijk was dat ook weer niet: Wattez was al sedert 1905 briefwisselend lid en sedert 1913 werkend lid van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde maar nog altijd katholiek flamingant.²⁸ In enkele van zijn geschriften sprak hij zijn bewondering voor Wagner uit, zonder daarin een bepaalde idolatrie te ventileren. Wattez was in 1922 zelfs juryvoorzitter: hij moet de oeverloze discussie over de toekenning aan ofwel Buysse ofwel Timmermans in goede banen leiden. Timmermans haalde het, maar er ontstond een fikse rel toen bleek dat de prijs werd toegekend voor de romans *De zeer schone uren van jufvrouw Symforosa, begijntje* en voor *Het kindeken Jezus in Vlaanderen* (beide verschenen in 1917). De referentieperiode gold echter 1918-1920, zodat Timmermans' werken naar de regel niet in aanmerking konden komen. Karel Van de Woestijne sprak in de *NRC* smalend van een "*Pallierterige vergissing*". Wattez zag het anders, en vond dat literaire werken van een auteur slechts betekenis hadden als ze in het licht van diens oeuvre werden benaderd.²⁹

Dat Wattez blijkbaar de Eerste Wereldoorlog goed had doorstaan, had te maken met het feit dat hij in Parijs verbleef toen de oorlog losbarstte. Zijn pro-Duitse houding had hij sedert 1910 breed uitgesmeerd in de kronieken die hij voor *Het Handelsblad van Antwerpen* schreef. Maar zijn verblijf in Parijs zorgde er deels voor dat het activisme aan hem voorbijging en hij zich als vaderlandslievend profileerde en voor de bezetter gevluchte landgenoten uit de nood hielp. Eerst leverde hem dat nogal wat banvloeken op van de activisten.³⁰ Men beschouwde zijn studies over de Germaanse cultuur en sagenwereld als een mooi geheel, weliswaar onderbroken door zijn 'vlucht' naar Parijs die volgens Jules Persijn "*een deuk [was] in de rechte lijn van zijn streven. (...) Zijn Vlaamschgezindheid dicteerde hem de verspreiding van begrippen en voorbeelden uit de Germaansche kunst met pedagogische doeleinden, [namelijk] de heropleving van zijn volk, de styleering ook van dit volk in voorvaderlijke zelfbewuste gezondheid.*"³¹ Later werd Wattez andermaal erkend als onvermoeibaar ijveraar voor Vlaamse strijdpunten. Zijn pangermanisme werd gerelativeerd, ook al omdat hij had geijverd voor gelijkstelling van Vlamingen en Walen in de schoot

28. P. Theunynck, *Karel van de Woestijne. Biografie*, Antwerpen, 2010, p. 364

29. P. Theunynck, *Karel van de Woestijne [...]*, pp. 366-367.

30. K. Wauters, *Wattez, Omer [...]*, p. 3672.

31. J. Persijn, Omer Wattez en zijn werk, in: *Vlaamsche Arbeid*, jg. 24, 1929, nr. 3-4, p. 179.

van een unitair België. Dat hij in Parijs als eerste de Vlaamse literatuur in *Le Figaro* had kunnen aankaarten en meewerkte aan het prestigieuze tijdschrift *Le Monde poétique*, bleef natuurlijk een grote verdienste.³²

LITERAIR?

Men kan zich vanzelfsprekend afvragen wat de literaire waarde is van het werk van Omer Wattez. Hij heeft immers meer dan tachtig zelfstandige publicaties op zijn actief: toneelstukken, dichtbundels, gebundelde sagen of legenden, novellen en tal van politiek-culturele pamfletten. Het is onbegonnen werk die allemaal te citeren, en de kwaliteit is vaak navenant. Soms zijn het ook gewoon zelfstandig gepubliceerde overdrukken van essays die eerder in een of ander tijdschrift waren verschenen. Wattez was een veelschrijver die ervan hield publicaties in boekvorm of als brochure uit te geven. Dat gebeurde doorgaans onder zijn eigen naam, maar geregeld gebruikte hij toch een pseudoniem.³³

Als auteur van heimatliteratuur was het niet eenvoudig om uit de schaduw te treden van de grote schrijvers van regionalistische romans, Felix Timmermans in het bijzonder. Maar ook Ernest Claes, Jozef Arras, Anton Thiry en zelfs de polyvalente veelschrijver Abraham Hans staan in de literaire historiografie hoger aangeschreven dan Wattez.³⁴ In de periode waarin Wattez actief werd als schrijver, waren slechts enkele auteurs de representanten van een hele literaire generatie: Pol De Mont en Albrecht Rodenbach, die laatste vooral als dichter en exponent van de Vlaamse heropstanding, De Mont als onvermoeibaar propagandist voor de literatuur. In hun schaduw kwam een tussengeneratie tot stand van filologen en volkskundigen tot stand. Door hen werd de interesse voor de Middelnederlandse letterkunde, voor de middeleeuwen in het algemeen en voor de oude sagen en legenden nieuw leven ingeblazen. Onder hen de twee vrienden en streekgenoten, Isidoor Teirlinck en Omer Wattez.³⁵

Tussen 1883 en 1887 manifesteerde Wattez zich hoofdzakelijk als dichter: hij publiceerde achtereenvolgens de bundels *Meer Licht* (1883, onder het pseudoniem Remo), *De droom eener Moeder* (1886), *Lentezonne* (1886, met enkele verhalen eraan

32. K. Wauters, *Omer Wattez [...]*, p. 3672.

33. Ik verwijs naar <http://schrijversgewijs.be/schrijvers/wattez-omer>. Pseudoniemen van Wattez waren onder meer: Omeros, Remo (als anagram van Omer), Joost, Wouter (het hoofdpersonage uit het sterk autobiografische *Wouters jonge jaren*) en Fr. Louis Germain.

34. P. Van Aken, *Het proza in Vlaanderen. De bloei van de regionalistische literatuur*, in: A.M. Musschoot, P. Van Aken, H. Brems, J. Van Schoor, L. De Vos & P. De Wispelaere (red.), *Culturele geschiedenis van Vlaanderen. Deel 9. Literatuur*, Deurne, 1983, pp. 46-49.

35. N. Van den Bossche, *Omer Wattez [...]*, pp. 8-9.

Cover van Omer Wattez, *De Vlaamsche Ardennen*, Gent, 1926. [ADVN, VB8033]

toegevoegd) en *Stemmen uit het Hart* (1887).³⁶ Nadien zal de klemtoon in Wattez' oeuvre vooral op de talloze novellen en vertalingen liggen, op romans als *Wouters jonge jaren* (1900), *De Zwalmleeuwen* (1906) en niet te vergeten: zijn "reisboek" *De Vlaamsche Ardennen*.³⁷ Die werken behoren alle tot Wattez' literair meest vruchtbare periode. Vooral de in Zuid-Vlaanderen te situeren novellen maakten hem nog enigszins aanvaardbaar als literair auteur. Jules Persijn typeerde hem vooral als een geboren verteller en chroniqueur van de Vlaamse Ardennen, "gemoedelijk en geestig, kleurig en boeiend", en auteur van een toeristisch-literair oeuvre waar een gedegen beschrijvingskunst en studie van het documentatiemateriaal aan ten grondslag lag.³⁸ Wattez' toneel kreeg het dan weer harder te verduren: de receptie ervan was niet meteen hartverwarmend. Men wist dat de schrijver het bijvoorbeeld in zijn stuk *Het witte boek* (1899) wel degelijk goed bedoelde door "het vooruitzetten van een aantal denkbeelden", maar dat het Vlaams toneel hoe dan ook in crisis verkeerde en Wattez niet bij machte was daar, spijs zijn goede intenties, aan te ontkomen en hij "naar ons oordeel, in zijn pogen niet gelukt en zijn stuk niet speelbaar is", zo concludeerde de recensent van *De Vlaamsche Kunstbode*.³⁹ Van dit "Maandelijksch Tijdschrift voor Kunsten, Letteren en Wetenschappen" was Omer Wattez nog wel een van de vaste medewerkers.⁴⁰ Meer bewierookt werd zijn vertaalwerk, met tal van vertellingen naar Oudgermaanse modelteksten, waarin hij er volgens Joris Eeckhout erg goed in slaagde "om de allitererende techniek van Oud-Germanië in ons vervlakt nieuw Nederlandsch te doen herleven".⁴¹ Ook anderen deelden die mening: Wattez was op zijn sterkst in het bewerken in dichtvorm van oude Germaanse sagen en legenden, die volgens nogal wat literatuurbeschouwers de nodige muzikaliteit weergaf en door alliteraties een "verheven klank" genereerde.⁴² Uit de aanhef van *Goedroen* bijvoorbeeld worden in dat verband wel eens deze verzen geciteerd:

36. De drievoudige bundel *Meer licht. Eerste illuminatie. Vlammetjes van Oortjeskaarsen* en *De Droom eener Moeder* verscheen bij De Seyn-Verhougstraete (Roeselare), *Lentezonne* bij Hoste (Gent) en *Stemmen uit het Hart* werd uitgegeven door Vuylsteke (Gent). *Meer licht* telt 156 bladzijden, *Lentezonne* 183 bladzijden en *Stemmen uit het hart* 92 bladzijden. *De droom eener Moeder* beslaat slechts 12 bladzijden.
37. *Wouters jonge jaren. Bladzijden uit het levensboek van een idealist* verscheen in 1900 in de reeks *Duimpjesuitgaven* van Victor Delille in Maldegem. In dezelfde reeks zou trouwens nog heel wat ander werk van Wattez verschijnen. *De Zwalmleeuwen* verscheen in 1906 bij Moeyaert in Brugge. Over de moeizame publicatiegeschiedenis en genese van *De Vlaamsche Ardennen* heb ik het uitvoerig gehad in voetnoot 1.
38. J. Persijn, Omer Wattez en zijn werk [...], pp. 176-180.
39. E. van Langenhoven, 'Het witte boek', toneelspel in drij bedrijven door Omer Wattez, in: *De Vlaamsche Kunstbode*, jg. 29, 1899, nr. 12, pp. 576-581.
40. M. Carlier, *Vlaamsche Kunstbode, De*, in: *NEVB [...]*, p. 3412.
41. J. Eeckhout, *Omer Wattez. Bij zijn zeventigste verjaardag*, in: *Litteraire profielen III*, Antwerpen, 1929, p. 138.
42. Onder die critici: Frank Baur, Jules Persijn, Jozef Muls, Willem Gijssels, Max Rooses, Jozef Vercoulle en Joris Eeckhout. Cf. N. Van den Bossche, *Omer Wattez [...]*, p. 28.

*“Hevig waait de wind uit het westen,
 Zet de zee in wilde woeling,
 Strandwaarts stroomen bruisende baren,
 Witgekuifde waterheuvels,
 Roekloos op elkander rollend,
 Ommestortend aan den oever,
 Zuchten en daarna bezwijken.*

(...)

*Over de golven, die groenen en grauwen,
 Soms tijds dringt het helle zonlicht,
 Door de lagen van 't geluchte,
 waar en wijl de wolken wijken,
 Werpt zijn lichtgloed op het landschap,
 Op het blonde zand der zeekust,
 Op het woelen van het water.”⁴³*

Volledigheidshalve dient gezegd dat Wattez het begrip 'Germaans' doorgaans vrij ruim interpreteerde. Zijn omvangrijke bundel *Germaansche Balladen* bevat zowel de historiek en de betekenis van de ballade, de Duitse meesterballaden als een selectie vertalingen uit het Nederlands, Engels, Duits en enkele Scandinavische talen. Wattez leidt elke ballade in met een kort situerend en biografisch commentaar.⁴⁴ Maar Wattez' *Germaansche balladen* – toch samen met *De Vlaamsche Ardennen* een van zijn belangrijkste werken – werden niet overal op gejuich onthaald. In *Dietsche Warande en Belfort* stelde de recensent van dienst vast dat Wattez' jongste werk “door sommigen wel met voorhoofdtrimpels zijn aangehoord: een model van afronding en van geleidelijkheid is ze zeker niet. In iets dat goed op zijn pooten staat, verneemt men geen twintig maal op twintig bladzijden: 'gelijk wij hooger gezegd hebben' of 'zei ik hooger' of 'hebben wij hooger gezegd' of 'zeiden wij'. Ook de diepere grond der voorstelling heeft geen vastheid; er is iets neurasthenisch in dit stuk, een gebrek aan samenvattingskracht en een nog grooter gebrek aan dieper inzicht. (...) Op de aesthetische stellingen van het stuk is 't beter niet in te gaan: die zijn ál te losjes getimmerd. Maar een komische ketterij als deze: 'Goethe vierde de Gotische kunst' mag ik toch wel ophalen. Of heeft

43. O. Wattez, *Goedroen. Adel en schoonheid uit de Middeleeuwen*, Antwerpen, 1926. De aanhef van 'Goedroen' wordt geciteerd in N. Van den Bossche, *Omer Wattez [...]*, p. 26.

44. O. Wattez, *Germaansche balladen*, Amsterdam, 1909. Deze publicatie verleende de auteur toch een zeker aanzien, gelet op de uitgever die het boek publiceerde en op de reeks waar het in werd opgenomen en waarin eerder de eerste uitgave van *Gedichten* van René De Clercq was verschenen, de zevende druk van *Gedichten* van Jacques Perk, de tweede uitgave van *Gudrun* van Rodenbach en Willem Kloos' bloemlezing *Heinrich Heine als dichter*. Voorts zat er origineel werk in van Johannes Reddingius, Frans Bastiaanse, H.J. Boeken en W.L. Penning.

de schrijver soms gemeend dat hij de gril van Goethe om Boisserée te steunen tot een Leitmotiv in diens leven mocht maken? (...) Meesterstukken geeft hij ons niet, maar dat weet hij zelf: 'Ik verbeeld me volstrekt geen Goethe te zijn in 't overbrengen of bewerken van Oudgermaansche balladen; maar ik meen toch door mijn werk niet te veel te hebben geschaad aan de gedachte, die deze balladen heeft in 't leven geroepen'. Dat is nogal zonderling gezegd, maar er valt uit te onthouden dat Wattez zelf verzoekt hem geen te hooge eischen te stellen. De oudste balladen zijn meest alle goed gemoderniseerd. Maar een andere vraag is of dat moderniseeren zelf geen anti-aesthetisch werk is. Leg maar eens neven malkander dezen – overigens goed bewerkten – Halewijn en den ouden. (...) Wij mogen aan Wattez goed werk vragen. Meer dan eens heeft hij er ons gegeven Dat de goeuedelijke verteller van vroeger maar eens weer zich hooren laat; en we zullen dadelijk deze zijn missing vergeten."⁴⁵

WOUTER LEEMANS

Op vlak van literair proza was Wattez vooral novellist. De dorpsnovelle vierde trouwens hoogtij, met Hendrik Conscience, Domien Sleecx en August Snieders. Wattez vond de novelle een geschikt middel om zijn volk nog meer aan de leestafel te krijgen.⁴⁶ Hij slaagde er bovendien in om het verhaal te situeren in het voor de regionale bevolking zeer herkenbare decor van Zuid-Oost-Vlaanderen en lardeerde zijn tekst met het nodige dialect. Het verhaal zelf was eenvoudig van opbouw, zat vol gemoedsrust en werd bekroond met een happy end. Het thema bleef evenwel de nefaste invloed van de verfransing, de verbastering die het gevolg was van een alom verspreide Franstalige opvoeding. Die aberraties plaatste Wattez tegenover de zuiverheid van de echte Vlaming, zijn fierheid en de schoonheid van zijn streek, in dit geval uiteraard de Vlaamse Ardennen. Literair gezien was voor Wattez het naturalisme de boosdoener.⁴⁷ Zelf omschreef hij zijn *"eerste proeven van werk op 't gebied der novelle"* zo: *"Toen ze geschreven werden, in de jaren tachtig, stonden wij volop in het teeken van wat men toen noemde, 'naturalism', ofschoon dit meestal, en met voorliefde, niet anders vertoonde dan afzichtelijkheden in een ontaarde natuur. Mijn werk was als een protest tegen die soort van 'naturalism'. De tijd van dat 'naturalism' is sedert lang uit. Zelfs sommige 'naturalisten' hebben hun werk van het grofste 'naturalism' gezuiverd. Ik heb het mijne enkel gelouterd van eenige onbezonnen denkbeelden, op geestelijk gebied, waardoor men zich in zijn 'storm- en drangperiode' nog al te licht laat meedrijven. Ik dweepte toen met Multatuli, die een afbreker werd, maar ook met Wagner, een schenker van adel, een schepper van schoonheid. Ik ben den*

45. V.W., Boekennieuws. Germaansche Balladen door Omer Wattez, in: *Dietsche Warande & Belfort*, jg. 10, 1910, pp. 99-100.

46. J. Eeckhout, *Omer Wattez. Bij zijn zeventigste verjaardag [...]*, p. 139.

47. J. Eeckhout, *Omer Wattez. Bij zijn zeventigste verjaardag [...]*, p. 139.

laatsten trouw gebleven.”⁴⁸ Wattez onderging in zijn eerste novellen de invloeden van Hildebrands *Camera Obscura* en van novellen van onder meer de gezusters Loveling en van Tony Bergman.⁴⁹ Ook met de titels van zijn vroege én latere novellen wist de schrijver vooraf de nodige setting en een bepaald verwachtingspatroon mee te geven: *Pruttelaars van Brakel*, *Van twee Koningskinderen*, *De droom eener Moeder*, *Een Italiaansche liefde*, *Van een Beekje*, *De eerste dag uit het Leven van een Koorknaap*, *Naar het Bosch*, *In het Kapellebosch*, *De Burgers van Groenendaele*, *Het gezin van de Mulder* of *De Zwalmleeuwen*, om maar deze te noemen. Het oogt allemaal nogal onschuldig, ongevaarlijk en idyllisch. En dat was het ook.

In zijn betere werk gaat Wattez weliswaar een stap verder. In de novelle (die technisch gezien veeleer als een korte roman mag gekwalificeerd worden) *Wouters jonge jaren* (1900) haalt Wattez uit naar de verfransing van Brussel, in de hand gewerkt door “ontwortelde Vlamingen” en “misdadige leiders”, met als resultaat: “een misse-lijk mengsel van gansch verschillende talen”.⁵⁰ De auteur trekt in dit boekje hard van leer tegen bepaalde hoofdstedelijke uitwassen, een hoofdstad die hij op andere bladzijden – vooral gezien vanaf de hoogte van Koekelberg – dan weer liefdevol omarmt. Het is de tweestrijd in hem tussen het oude, vertrouwde Brussel enerzijds, en alle infrastructurele en demografische veranderingen die hem als weerzinwekkend overkomen anderzijds.

Dat *Wouters jonge jaren* sterk autobiografisch is, hoeft geen betoog. Het hoofdpersoneage Wouter Leemans herinnert zich met genoegen zijn humanioratijd in het “kleine college te G... in Zuid-Vlaanderen”.⁵¹ Het gaat hier over het Sint-Catherinacollege in Geraardsbergen, hoewel dat niet met zoveel woorden in het boek wordt gezegd, wordt het wat later toch duidelijk gemaakt. Een priester-leraar, in het verhaal Abeels genaamd, bracht de leerlingen, Wouter in het bijzonder, in verrukking voor de literatuur. Abeels was bovendien “niet alleen een geleerde, maar ook een denker, een wijsgeer, een dichter”.⁵² In de klas daalden Wouters blikken naar de intrigerende

48. O. Wattez, *Inleiding*, in: *Zuid-Vlaandersche Novellen, Vijfde bundel*, Antwerpen, 1923, p. 5.
 49. Vgl. N. Van den Bossche, *Omer Wattez [...]*, p. 36.
 50. O. Wattez, *Wouters jonge jaren. Bladzijden uit het levensboek van een idealist*, Maldegheem, 1900, p. 54.
 51. O. Wattez, *Wouters jonge jaren [...]*, p. 11. Vgl. N. Van den Bossche, *Omer Wattez [...]*, p. 36.
 52. O. Wattez, *Wouters jonge jaren [...]*, p. 11. Wouter Leemans was als veertienjarige zijn eerste jaar leerling op het college in Geraardsbergen. Dat het over het Zuid-Oost-Vlaamse Denderstadje Geraardsbergen gaat, wordt door het gebruik van bepaalde locaties (zoals de Oude Berg) verderop in het boekje duidelijk gemaakt. De priester-leraar Abeels is wellicht Remi Van den Abeele (1854-1935), die op 26 april 1877 leraar was benoemd in het Sint-Catharinacollege en in juni 1878 priester zou gewijd worden. Hij was echter al enkele jaren eerder in het college actief, zodat Wattez nog bij hem op de schoolbanken heeft gezeten. Vanaf de zomer van 1877 combineerde Van den Abeele het leraarschap met de zorg als onderpastoor en later pastoor van

Omer Wattez
**ZUID VLAANDERSCHE
NOVELLEN**

WOUTERS JONGE JAREN

contouren van de dichtbeboste Oude Berg: *“De aanblik van den groenen heuvel was de lievelings-uitspanning van den jongen student. Daar dwaalde zijn geest tusschen de boomen en aan dien berg en den hemel er boven waren vele zijner indrukken en aandoeeningen verbonden. In de lente zag hij hem groenen, en in den winter stond hij vaal en kaal of waren de boomen met sneeuw bedekt. Boven dien berg zag hij de zon schijnen of er de zwarte wolken over heendrijven, als uit het westen een onweer opdaagde. Hij had dien berg waarlijk lief gekregen en als hij de eerste maal in vacantie ging, vond hij de heuvelen en bergen van zijn dorp, dat in het schilderachtige deel van Zuid-Vlaanderen lag, nog zoo schoon en zoo aantrekkelijk.”*⁵³ Het lijkt erop dat Wattez, tot zijn achttiende op internaat in het relatief verafgelegen Geraardsbergen, pas in de laatste fase van zijn studietijd het landschap van zijn streek echt is gaan waarderen en dat de aanblik van de Oude Berg de heuvels van de Vlaamse Ardennen rond zijn geboortedorp Schorisse nog meer mystieke kracht bezorgde. De Oude Berg was naar eigen zeggen een *“Parnassus”* geworden *“op welken hij – hij alleen misschien in de klas – de goden zag wandelen en de helden zich bewegen als in de reuzenwereld der Oudheid”*. De lessen van de bezielende priester-leraar en de aanblik van de Oude Berg maakten heel wat los in de jongeling: *“Wouter Leemans vond veel gelijkheid tusschen dien berg, dit reusachtige stuk natuur, dat hij alle dagen zoo levend vóór oogen zag en de verheven gedachten, die leeraar Abeels in zijn schrijfboek had staan en waarvan hij zoo gaarne nu en dan een brok te lezen kreeg”*. Abeels was bovendien iemand die het meeste wat hij bezat uitdeelde aan de armen. *“In Abeels leerde Wouter den mensch eeren en in den ‘Ouden Berg’ Gods natuur liefhebben”*.⁵⁴

Omer Wattez doorkruiste een aanzienlijk deel van Centraal-Europa: Duitsland (eerst in 1880, nadien nog meer, al of niet in combinatie met Praag of Wenen), Noord-Holland (1888), Engeland (1891), Zwitserland en Italië (1893), Elzas-Lotharingen, Zwitserland, Oostenrijk en de Noord-Italiaanse meren (1894, met Reimond Stijns en enkele andere vrienden), Bohemen (1898) en later Noorwegen en tal van uitvoerige reizen door Frankrijk.⁵⁵ Maar zijn mooiste uitstappen bleven, vooral dan sedert zijn huisvesting in Brussel en in Antwerpen, Wattez' vakantiedagen in zijn geboortestreek waar hij zich, net als zijn alter ego Wouter Leemans, een huisje droomde *“dat zou staan op een berg”*. Immers: *“Vandaar zou hij verre over zijn geliefd*

opeenvolgende parochies in de omgeving. Opvallend is ook het feit dat de toenmalige pastoor van Wattez' geboortedorp Schorisse, Carolus D'Hooge (1825-1887), vóór zijn aanstelling in Schorisse eerst leraar en vervolgens principaal was in het Sint-Catharinacollege. Zie hiervoor de delen over het betreffende Geraardsbergse college op de website <http://www.odis.be> voor 'Intermediaire structuren in Vlaanderen 19e -20e eeuw'.

53. O. Wattez, *Wouters jonge jaren [...]*, pp. 13 en 26.
 54. O. Wattez, *Wouters jonge jaren [...]*, pp. 13-14.
 55. N. Van den Bossche, *Omer Wattez [...]*, pp. 40-41.

Zuid-Vlaanderen kunnen heenzien. (...) Die droom van het huisje verzwond met zoovele dromen uit de jeugdige jaren, als Wouter de wijk nam naar de hoofdstad om er met zijn hoop als fortuin, zijn kennis als wapen, gelijk zoovelen van het platteland, den strijd voor het bestaan te gaan voeren in een wereld, welke door haar schittering, rijkdom en weelde op zoovele gemoederen een grooten invloed uitoefende." Wouter (Wattez) kwam er als bediende op het kantoor van een firma terecht.⁵⁶ De oude droom hield hem staande in een hoofdstad die hem steeds nadrukkelijker ergerde: "Zijn geliefde droom van het huisje in zijn geboortestreek, klaarde alles weder op, maakte alles weder goed. (...) Er zou bij Wouters huisje ook een kleine tuin zijn met een priëeltje, omkranst met geurende kamperfoelie. Bij dat looverhuisje enige boerenrozen, witte leliën, giroffels, anjelieren, sneeuwkllokjes en lelietjes van dalen. In de lente tijloozen, keizerskronen, sneeuwballen en seringa's, gelijk in alle boerentuinen van zijn dorp. Kostbare planten, die van hem zouden doen zeggen, dat hij rijk moest zijn om ze zich aan te schaffen, zouden hem geen grooter genot geven dan die eenvoudige, gemeene bloemen, die hem, langs velden en wegen, zóo dikwijls verrukt hadden."⁵⁷

In de roman doet Wattez uitvoerig verslag van zijn verscheidene reizen door de Alpen, met adembenemende en romantisch aandoende vergezichten vanaf Alpentoppen, steeds met "de groene vallei der Schelde" en de "lijn der heuvelen (...) op wier helling een paar dorpjes liefelijk in den roodachtige schijn der zon lagen te blikkeren. Aan den westerhemel blonk een lichtende strook oranje, rood en roze, rondom het heerlijke zonnebeeld en daaronder lag een lange loodgraauwe wolkige streep, waaruit de nachtsluier zich weldra zou onthullen."⁵⁸ Deze en andere impressionistische momenten in het verhaal leiden de ontmoeting in met de mooie en leesgierige Maria Pallemarts, die hij als kind al gekend had en die nu de eenvoud, de verknochtheid aan de geboortegrond, de vrouwelijke elegantie en de huiselijke gemoedelijkheid opnieuw in Wouters bestaan introduceerde.⁵⁹

WISSELVALLIGE RECEPTIE

Het onthaal van Wattez' werk kon vooral terugvallen op de nodige goede wil van een aantal vrienden en collega's. Maar het was vooral naar aanleiding van bepaalde feiten uit Wattez' leven dat de belangrijkste pennen in zijn geval aan het werk zijn gegaan. Andere toonaangevende critici stonden veeleer sceptisch tegenover Wattez' literaire kunnen. Ook die dubbele vaststelling kan als een teken van zijn *middlebrow*-statuut worden beschouwd. Karel Van de Woestijne bijvoorbeeld was

56. O. Wattez, *Wouters jonge jaren [...]*, pp. 27-28.

57. O. Wattez, *Wouters jonge jaren [...]*, p. 31.

58. O. Wattez, *Wouters jonge jaren [...]*, p. 113.

59. O. Wattez, *Wouters jonge jaren [...]*, pp. 114-116.

niet te spreken over de poëzie van Omer Watzet: *“Op zulke [germaansche] principen gaat de heer Watzet nu gedichten bouwen, ter opvoeding, met vaste paedagogische bedoeling, van het volk. En 't ergste is: het zijn zeer slechte gedichten.”*⁶⁰ Een ander vrij belangrijke kritische stem uit de periode voor en na de Eerste Wereldoorlog, was die van priester Joris Eeckhout. Voor hem was de relatie tussen leven en kunst primordiaal en zijn beschouwingen zijn doortrokken van passages waarin het belang van de kunst voor het leven wordt geïllustreerd.⁶¹ Het stuk van Eeckhout was geschreven naar aanleiding van Watzet' zeventigste verjaardag. Watzet krijgt in Eeckhouts veelgelezen reeks *Litteraire profielen* een onverhoopte plek tussen enkele onbekende schrijvers maar ook tussen Paul Valéry en Watzet-criticus Karel Van de Woestijne.⁶² Door het feit dat Eeckhout in de ondertitel zelf aangeeft dat het een gelegenheidsstuk betreft, reduceert hij impliciet Watzet' literaire waarde. Ook de lengte van het stuk wijst in de richting van een soort verplicht nummer. Bovendien koppelt Eeckhout enkele persoonlijke herinneringen aan een bezoek als kind aan Schorisse, het geboortedorp van Watzet, waardoor de bijdrage een sterk anekdotisch en bijwijlen zelfs autobiografisch karakter krijgt. Eeckhout schrijft voor een deel over zichzelf en gebruikt de figuur van Watzet als opstap.⁶³

Ook bij Omer Watzet' overlijden legde de literaire goegemeente de nodige goede wil aan de dag. Natuurlijk was hij institutioneel niet onbelangrijk, zeker gelet op zijn lidmaatschap van de Academie. Maar het was vooral zijn volksopvoedende opdracht die het haalde op zijn literaire kwaliteiten die op hun beurt vooral in functie van zijn opvoedende taak werden gezien. De alomtegenwoordige F.V. Toussaint van Boelaere bekleemtoonde in eerste instantie Watzet' verdiensten als strijder voor de emancipatie van het Vlaamse volk: *“Hij was op dat terrein een noest werker, een man van betekenis. (...) Zijn verdienste lag vooral in de veelzijdigheid van zijn belangstelling, haast geen gebied van kunst en literatuur, of het was het voorwerp van zijn scheppende aandacht of van zijn ijverige studie. (...) Een scheppend kunstenaar is hij geweest: poëzie, proza, toneel, elk genre heeft hij beoefend en in elk genre heeft hij werk geleverd, waaruit, tot ons genot, de adel van zijn geest, de diepte van zijn*

60. K. Van de Woestijne, *Beeld en woord*, in: *Vlaanderen*, nr. 2, 1904, en opgenomen in P.N. Van Eyck, P. Minderaa e.a. (ed.), *Verzameld werk. Deel 4. Beschouwingen over literatuur en kunst*, s.l., 1949, p. 727.

61. P. Verstraeten, *Het discours van de kritiek. Literaire kritiek in Vlaanderen tussen de twee wereldoorlogen: Joris Eeckhout, Urbain van de Voorde, Paul de Vree*, Antwerpen-Apeldoorn, 2011, pp. 46, 52 en 164. Die uitspraken van Eeckhout, zo stelde Verstraeten vast, nemen dikwijls de vorm aan van *“een soort maximes, van min of meer gecodificeerde slagzinnen die zelf niet verder worden verantwoord en die er op diverse plaatsen bijgehaald worden om een bepaalde argumentatie te ondersteunen”*. (p. 46)

62. J. Eeckhout, *Omer Watzet. Bij zijn zeventigste verjaardag [...]*, pp. 134-140.

63. P. Verstraeten, *Het discours van de kritiek [...]*, pp. 49-52.

overtuiging, de gevoeligheid van zijn hart opbloeien. Naast de scheppende kunstenaar dient ook de man van veelzijdig zoeken naar kennis vereerd. Op dit gebied ging zijn belangstelling bij voorkeur naar de grote, en zelfs allergrootste."⁶⁴ Het is duidelijk dat Toussaint niet waagde een literaire uitspraak te doen over het werk van Wattez. Hij besloot trouwens met het formuleren van Wattez' levensdoel waaraan voor hem en andere literatoren elke literaire kwalificatie of quoteringsondergeschikt kon worden gemaakt: "*In geen enkel geschrift van Wattez, zelfs niet in zijn gedichten, is afwezig de gedachte dat, door wat hij schreef, hij zijn volk moest dienen en ook diende; zo was het hem tot op zijn vacantiereizen in het buitenland, een behoefte, alles te noteren wat hij meende, dat ons, zijn land- en taalgenoten, van nut of van lezing kon zijn, of dat onze nationale trots zou kunnen verhogen. Die voortdurende zorg voor de grootheid van zijn volk, waaruit hij was gesproten, geeft hem aanspraak op onze diepste dankbaarheid.*"⁶⁵ Anderen memoreerden Wattez' talloze spreekbeurten en lezingen, waarvan er nogal wat werden opgenomen in de *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde*, of refereerden aan de grote hoeveelheid artikels die hij liet verschijnen in tijdschriften als *Nederlandsche Dicht- en Kunsthalle*, *Ons Volk Ontwaakt*, *De Vlaamsche Kunstbode*, *Nederlandsch Museum* en *Het Handelsblad van Antwerpen*.⁶⁶

TOERISME EN CULTUUR

Het koppelen van uiteenlopende toeristische facetten enerzijds en literaire cultuur anderzijds lijkt eigen te zijn aan een groot deel van het oeuvre van Omer Wattez. Sommige delen van zijn literair proza en van zijn poëzie zijn zonder meer oden aan het landschap. Ze fungeren ter bevordering van de kennis van zijn streek en van de toeristische ontwikkeling ervan. Ze leiden de lezer naar pittoreske plekjes, hoofdzakelijk in de Vlaamse Ardennen, maar impliceren tegelijk een voorbehoud tegen vooruitgang en gebeurlijke milieuverloedering. Wattez wenste zijn lezers scherp te houden, kritisch en aandachtig. Dat blijkt ten overvloede, maar steeds erg amicaal, uit zijn magnum opus, *De Vlaamsche Ardennen. Wandelingen en Uitstapjes*. Dat blijft Wattez' meest intrigerende boekwerk. Het verscheen in 1914, hoewel het al in 1908 was aangekondigd. De Gentse kunstenaar Armand Heins had voor pentekeningen ter illustratie gezorgd. Wattez' voorwoord zorgde in Franstalige kringen voor de nodige deining: "*De Vlaming heeft veel van de Duitscher, wiens broeder hij naar den bloede is. Hij is een Nederduitscher, telg van de Frankische stam*". Dit stuk leverde de nodige scheldpartijen op in de Gentse Franstalige pers.⁶⁷ In de

64. F.V. Toussaint van Boelaere, *Omer Wattez. Bij zijn overlijden*, in: *Het boek in Vlaanderen*, Antwerpen, 1935, pp. 9-10.

65. F.V. Toussaint van Boelaere, *Omer Wattez [...]*, p. 10.

66. Vgl. N. Van de Bossche, *Omer Wattez [...]*, p. 32.

67. Geciteerd door N. Van de Bossche, *Omer Wattez [...]*, p. 21.

definitieve en erg populaire uitgave van 1926 werden mogelijke aanstootgevende citaten weggelaten. De oudere versies – in 1919 was er een tweede uitgave geweest – werden aangevuld met aantekeningen uit 1918 in het hoofdstukje *“De oorlog op de Scheldelijn in Zuid-Vlaanderen”*.⁶⁸ Het is overigens in *De Vlaamsche Ardennen* dat volgens de meeste beschouwers ook Wattez' beste gedichten te vinden zijn. Het literair gehalte in dit boek werd door René Lissens geïmpressionistisch geclassificeerd als overwegend impressionistisch.⁶⁹

De auteur geeft in *De Vlaamsche Ardennen* de reiziger en wandelaar uiteraard de nodige praktische tips ter exploratie van het te doorkruisen gebied. Hij begint er zelfs mee: *“Vriend, lezer! Als ge op reis gaat, vergeet niet het noodige gerief, en vooral niet uwe beurs. (...) Zij dient als sleutel om zoo wat overal toegang te vinden, om alle deuren te openen; want de aartsvaderlijke tijden, toen de reiziger onvergeld bij zijnen evennaaste gastvrijheid kon genieten, zijn voorbij. (...) Kleed u op uw gemak, trek sterke en stoute schoenen aan, wees beleefd, en kijk onbeschroomd, aandachtig en vorschend om u heen. Zorg vooral, dat er in uw reisgezelschap geene grommers noch kniezers zijn.”*⁷⁰

In zijn uitgebreide voorwoord, in 1919 opgenomen in het eerste deel van *De Vlaamsche Ardennen* waarin de auteur Ronse en omstreken behandelt, schrijft Wattez een van de mooiste odes aan zijn geboortestreek. Het is het lyrische woord van de man die na vier jaar ballingschap in Parijs zijn regio terugziet: *“O mijn schoon land, met uw wijde horizonten; land van heuvels en dalen, waar ge tien, twaalf dorpen in één dag te voet kunt bezoeken, van het eene naar het andere gaan, langs veldwegeltjes, die klimmen en dalen, 's zomers tusschen koren in de aren en weiden die bloeien, en houtgewas dat frisch groen is en geurt; waar ge van op eene hoogte, twintig dorpen ziet liggen, met hunne kerktorens en huizen en hofsteden en boomgaarden; waar ge van alle kanten aan den verren gezichteinder de lijn ziet blauwen der taalgrens in Oost-Vlaanderen, – de boschrijke heuvelreeks met toppen van honderd tot honderd vijftig meter hoog boven den zeespiegel; van den Ouden Berg bij Geeraardsbergen, aan den Dender, alover den Pottelsberg bij Floesberg, den Muziekberg en den Hootond, bij Ronse, tot aan den Kluisberg aan de Schelde bij Avelgem.”*⁷¹

68. O. Wattez, *De Vlaamsche Ardennen. Wandelingen en Uitstapjes in het Land van Oudenaarde, Ronse en Geraardsbergen. 1ste deel. Oudenaarde en omstreken*, Gent, 1926, pp. 82-88.

69. R.F. Lissens, *Het impressionisme in de Vlaamse Letterkunde*, Mechelen-Amsterdam, 1934, pp. 143-145.

70. O. Wattez, *De Vlaamsche Ardennen. Wandelingen en Uitstapjes in het Land van Oudenaarde, Ronse en Geraardsbergen. 1ste deel [...]*, p. III.

71. O. Wattez, *De Vlaamsche Ardennen. Wandelingen en Uitstapjes in het Land van Oudenaarde, Ronse en Geraardsbergen. 1ste deel [...]*, pp. V-VI.

De Vlaamsche Ardennen balanceert op de scheidslijnen tussen verschillende genres: het is een toeristisch werk, uitgebreid bewandeld door de auteur zelf en voorzien van het nodige, bondige en erg leesbare historisch en geografisch commentaar. Ook cultuurhistorisch heeft dit werk belang: de auteur schetst zijn regio zoals die er toentertijd uitzag en vergeet daarbij niet één monument te vermelden. Monumenten, waarvan sommige de jaren niet hebben overleefd en vaak ten prooi vielen aan de oprukkende industrie in en om de besproken stadjes Geraardsbergen, Oudenaarde en Ronse. Het boek is ook literair: Wattez wil de dingen op een mooie manier beschrijven, impressionistisch, nostalgisch en suggestief, en hij lardeert zijn materiaal zoals gezegd met een aantal gedichten van eigen hand. Meteen heeft de wandelaar, zo zal de schrijver gedacht hebben, de nodige portie poëzie achter de kiezen.

MIDDLEBROW

Hoe dan ook werd Wattez' werk in onverdachte tijden graag over het hoofd gezien, wellicht als gevolg van zijn specifiek pangermanisme. Deze nationalistische stroming uit het Duitsland van de negentiende eeuw zag alle Duitstaligen verenigd in één staat. In de lage landen zag men het Nederlands als exponent van een pangermanisme over landsgrenzen heen. Wattez' bewondering voor het Duitse culturele erfgoed, de oude Duitse balladen, legenden en vertellingen in het bijzonder, kaderde evenwel in een bredere Europese en louter cultureel-artistieke revival. In enkele van zijn novellen, zoals in *Wouters jonge jaren*, liet Wattez zijn alter ego uitvoerig en in de romantische zin van het woord, haast zoals uitgebeeld door de beroemde romantische schilder Caspar David Friedrich, Duitsland en de Alpentoppen bereizen. Wattez zelf had in Parijs een erg diplomatische en genuanceerde houding aangenomen, en dat was ook de culturele machthebbers na de Eerste Wereldoorlog niet ontgaan. Bovendien had hij het voordeel van de leeftijd: Wattez, geboren in 1857, was geen jonge, ambitieuze auteur toen de oorlog uitbrak. In de oorlogsjaren vierde hij zijn zestigste verjaardag.

Het lijkt er alvast op dat Omer Wattez tussen enkele literaire plooiën in viel. Gezien zijn toen al hoge leeftijd en literair-culturele achtergrond, opleiding en specialismen lag het niet meer voor de hand deel te nemen aan de vernieuwing die zich omstreeks 1927 in het Vlaams literair proza zou inzetten. Figuren als Wattez waren daar overigens niet gewenst, vanwege een te geringe reputatie. De vernieuwers Maurice Roelants en Gerard Walschap hadden met hun acties ook andere dan literaire motieven: het was vooral hun bedoeling literaire macht te verwerven, en daartoe werden weinig middelen geschuwd: het opzetten of deelnemen aan tijdschriften, een staalharde en vaak maar matig gefundeerde kritiek op de oude garde van heimatauteurs. Hun reputatie verdween uiteraard in het niets in een

al te gemakkelijke vergelijking met grote voorbeelden uit de Europese en wereldliteratuur.⁷² Omer Watez was uiteraard te oud om zijn proza nog te vernieuwen.

Watez voldoet wel aan zowat alle voorwaarden om als *middlebrow*-auteur getypeerd te worden. Institutionele, redactionele, literaire en journalistieke elementen maken van hem een typische exponent van *middelbrow*. Watez ageerde met het oog op zijn (Vlaamse) doelpubliek en met een duidelijke vooropzet die van educatieve aard was. Hij schreef en publiceerde als een volksoepvoeder, over thema's die nauw aansluiten bij de leefwereld van dat volk, in casu: hun regio, de ermee verbonden sociale aspecten zoals toerisme, de Vlaamse ontvoogding in al haar praktische en dagelijkse belemmeringen en beslommeringen. Watez opereerde als een typische brugfiguur tussen hoge(re) cultuur en kunst enerzijds en het volk anderzijds. Zijn middelen: herkenbaarheid, leesbaarheid, een streven naar artistieke schoonheid en vooral ook het exploreren van verschillende genres die alle ingezet werden in functie van het genereren van een ruimer publiek dat niet noodzakelijk hetzelfde referentiekader had als de filologisch geschoolde auteur. Watez was zich van zijn plaats in het literaire bestel wel degelijk bewust. De scheldpartijen, het onbegrip en de kritiek nam hij er maar bij. Maar ze waren alle samen niet bij machte, en dat is misschien nog zijn grootste verdienste geweest, zijn pen te doen stokken. Hij was, tot zijn onverwachte dood op 26 maart 1935 – hij werd 78 jaar – onvermoeibaar verder blijven werken en schrijven. Zijn laatste werk, over het leven en werk van zijn streekgenoot en goede vriend Isidoor Teirlinck, verscheen postuum.

Stefan Van den Bossche (° 1962) is literatuurhistoricus en cultuurwetenschapper. Hij promoveerde aan de VU Amsterdam op een studie over leven en werk van Jan van Nijlen. Hij doceert Moderne Nederlandse letterkunde en Interartistiek comparatisme aan de KULeuven (Campus Brussel) en Cultuurwetenschap aan de KHLeuven.

72. Ik verwijs onder meer naar mijn studie over het aanwenden voor deze doeleinden van het tijdschrift *Vandaag*: S. Van den Bossche, *Een cultureel blad met een verborgen literaire agenda. De 'Vlaamse Halfmaandelijksche Kroniek' Vandaag (1929-1930) van Herman Teirlinck en Maurice Roelants*, in: M. De Clercq & S. Van den Bossche (red.), *Ik begrijp deze variaties in een gemoed. Bijdragen colloquium Maurice Roelants (1895-1966)*, Antwerpen-Apeldoorn, pp. 45-65.